

نگاهی به کتاب‌های جدید التالیف فلسفه

دکتر محمد مهدی اعتصامی

اشاره

خداوند را سپاسگزاریم که نعمت تعلیم و تعلم حکمت را به ما عطا فرمود و تربیت تفکر و حکمت جمع کثیری از فرزندان این سرزمین را بر عهده ما قرار داد. از این‌رو از خودش عاجزانه می‌خواهیم که بتوانیم این مسئولیت بزرگ را به انجام برسانیم؛ به گونه‌ای که هم عقلانیت و حکمت را در صورت و سیرت خود آشکار کنیم و هم از بانیان و گسترش‌دهندگان این واقعیت نورانی در جامعه و به‌خصوص در میان نسل جوان جامعه باشیم؛ باشد که این وعده خداوند شامل ما شود که فرمود:

«والذین جاهدوا فینا لنهیدنهم سبلنا». عنکبوت/۶۹
همچنین شکر گزار خداوند هستیم که در ادامه تألیف کتاب فلسفه سال یازدهم، توفیق تألیف کتاب سال دوازدهم را به ما عنایت فرمود و بدین ترتیب دوره جدید تحول در کتاب‌های منطق و فلسفه به اتمام رسید. یکی از ویژگی‌های دوره جدید تألیف، حضور فعال تعداد زیادی از دبیران محترم در نقد و اصلاح پیش‌نویس‌های درس‌ها و پیشنهادهای ارزنده و شایسته آنان برای ارتقا و اتقان کتاب بود. امیدواریم این حضور فعال و ارتباط میان برنامه‌ریزان و مؤلفان و دبیران همچنان ادامه یابد و سبب افزایش کیفیت تدریس در کلاس شود و در یک فرایند تعاملی مستمر، «برنامه درسی»، «تألیف کتاب و تولید مواد آموزشی»

و «تدریس در صحنه کلاس» ارتقای کمی و کیفی دائمی داشته باشند.

در اینجا چند نکته را درباره این کتاب یادآور می‌شویم:

۱. این کتاب، مانند کتاب سال یازدهم، با رویکردی موضوعی - تاریخی نوشته شده است. لذا به فلسفه اسلامی اختصاص ندارد. بلکه چند موضوع از موضوع‌های مهم فلسفه در دستور کار قرار گرفته و در حد ظرفیت این کتاب، نظرات فیلسوفان بزرگ، از دوره یونان باستان تا کنون، ارائه و مقایسه شده‌اند و نظر فیلسوفان اسلامی هم در میان دیگر نظرات آمده است.

۲. در کتاب فلسفه سال یازدهم توضیح داده شد که فلسفه شامل یک قسمت اصلی و ریشه‌ای است که فلسفه محض محسوب می‌شود و قسمت فرعی و شاخه‌ای دیگری که فلسفه‌های مضاف را دربرمی‌گیرد. قسمت فلسفه محض امروزه خود شامل دو قسمت «هستی‌شناسی» و «معرفت‌شناسی» است. در کتاب سال یازدهم، ابتدا به ماهیت و چیستی فلسفه پرداخته شد و بخش دوم کتاب به «معرفت‌شناسی» اختصاص یافت. «هستی‌شناسی» به کتاب سال دوازدهم موقوف شد که هم‌اکنون بخش اول کتاب دوازدهم را شامل می‌شود. لذا ساختار موضوعی کتاب‌های یازدهم و دوازدهم در نگاهی اجمالی به این صورت است:

کتاب فلسفه سال یازدهم

بخش اول: فلسفه و ابعاد آن شامل: چیستی فلسفه، ریشه و شاخه‌های فلسفه، رابطه فلسفه با زندگی و آغاز تاریخ فلسفه

بخش دوم: معرفت‌شناسی در فلسفه شامل: امکان شناخت، ابزارهای شناخت و تاریخچه معرفت‌شناسی

بخش سوم: انسان‌شناسی فلسفی شامل: چیستی و حقیقت انسان، فلسفه اخلاق و ملاک فعل اخلاقی

کتاب فلسفه سال دوازدهم

بخش اول: پیرامون هستی (هستی‌شناسی) شامل: تمایز میان چیستی و هستی، مفاهیم امکان و وجوب و امتناع، نیاز ممکن‌الوجود به واجب‌الوجود، علت و معلول و لوازم آن مانند سنخیت و وجوب‌بخشی علت به معلول و نفی انفعال از تمام جهات

بخش دوم: درباره خدا و عقل در فلسفه شامل: امکان اثبات عقلی وجود خدا، برهان‌های اصلی فلاسفه در اثبات وجود خدا، فلاسفه غرب و مسئله اثبات عقلی وجود خدا، خدا و معناداری جهان و زندگی انسان، رابطه عقل و فلسفه، محدوده کارآمدی عقل نزد فلاسفه، رابطه عقل و دین و ایمان، عقل نزد حکمای باستان و اسلامی و فلاسفه جدید غرب

بخش سوم: سیر فلسفه در جهان اسلام شامل: زمینه‌های فلسفه در جهان اسلام، حیات عقلی

و علمی و فلسفی در جهان اسلام، حکمای مشاء: فارابی و ابن‌سینا، حکمت اشراقی: سهروردی، فلسفه در دوره متأخر: حکمت متعالیه: ملاصدرا، علامه طباطبایی و امام خمینی (قدس‌سره)

۳. انتخاب رویکرد موضوعی - تاریخی به ما این امکان را می‌دهد که: اولاً موضوعات مهم و برجسته فلسفی را انتخاب کنیم و نظرات فلاسفه بزرگ را از ابتدای شکل‌گیری فلسفه تاکنون درباره آن موضوع بررسی و مقایسه کنیم و در حد و توان دانش‌آموزان به نقد و ارزیابی بپردازیم و قدرت تحلیل و نقد دانش‌آموزان را تقویت کنیم. از این منظر می‌توانیم برای هر موضوعی جدولی مانند زیر طراحی کنیم.

ثانیاً می‌توانیم دستگاه فکری هر فیلسوفی را به دانش‌آموزان نشان دهیم، به نحوی که آن‌ها بدانند مثلاً دیدگاه هر فیلسوفی در معرفت‌شناسی چه تأثیری در هستی‌شناسی وی یا انسان‌شناسی او داشته است. از این رو جدول زیر می‌تواند برای هر فیلسوفی تنظیم شود.

ثالثاً می‌توانیم دستگاه فکری هر فیلسوفی را با فیلسوفان دیگر مقایسه کنیم و تفاوت دیدگاه‌های فلاسفه را به دانش‌آموزان نشان دهیم و قدرت مقایسه و نقد و ارزیابی آن‌ها را تقویت کنیم. از این نظر می‌توان جدولی مشابه جدول زیر تنظیم کرد.

انتخاب رویکرد موضوعی - تاریخی به ما این امکان را می‌دهد که: اولاً موضوعات مهم و برجسته فلسفی را انتخاب کنیم و نظرات فلاسفه بزرگ را از ابتدای شکل‌گیری فلسفه تاکنون درباره آن موضوع بررسی و مقایسه کنیم

موضوع فیلسوف	نام	ارسطو	ابن‌سینا	دکارت	هیوم	کانت	...
	علیت						

جدول ۱

موضوع فیلسوف	امکان معرفت	حدود معرفت	ابزار معرفت	قبول اصل واقعیت	امکان اثبات واجب‌الوجود	خدا و معناداری جهان	عقل و کارآمدی آن	حقیقت انسان	مطلق یا نسبی بودن اخلاق	رابطه علیت
ابن‌سینا										

جدول ۲

موضوع فیلسوفان	امکان معرفت	حدود معرفت	ابزار معرفت	قبول اصل واقعیت	امکان اثبات واجب‌الوجود	خدا و معناداری جهان	عقل و کارآمدی آن	حقیقت انسان	مطلق یا نسبی بودن اخلاق	رابطه علیت
ارسطو										
ابن‌سینا										

جدول ۳

این یادآوری سبب می‌شود دانش‌آموزان به ارتباط کتاب پایه دوازدهم با کتاب پایه یازدهم بهتر پی ببرند و جایگاه بحث هستی‌شناسی را دریابند.

تحلیل و بررسی درس اول

هدف کلی

تعیین نسبت میان هستی و چیستی در موجودات

اهداف مهارتی

کسب توانایی تشخیص دو مفهوم هستی و چیستی در یک موجود؛

تعیین نحوه حمل وجود بر ماهیات؛

تبیین توضیح درباره جایگاه این بحث در تاریخ فلسفه.

طراحی آموزشی درس

طراحی این درس در قالب برداشتن سه قدم است. دانش‌آموز با برداشتن هر قدم به هدف نهایی آموزش که تعیین نسبت میان هستی و چیستی است، نزدیک می‌شود. در داخل هر قدم فعالیتی پیش‌بینی شده که زمینه تفکر در متن را فراهم می‌کند. لذا دبیر محترم ابتدا هر قدم را توضیح می‌دهد و سپس از دانش‌آموزان می‌خواهد فعالیت موردنظر را انجام دهند.

در قدم نخست، توجه دانش‌آموزان به اصل پذیرش واقعیت جلب می‌شود؛ به اینکه همه ما واقعیت را قبول داریم و میان واقعی و غیرواقعی تفاوت قائل می‌شویم و چون واقعیت‌ها را قبول داریم، از آن‌ها استفاده می‌کنیم. به تعبیر دیگر، اینکه ما دست به سوی آب می‌بریم و آب می‌نوشیم، بدان جهت است که پذیرفته‌ایم آب امری واقعی است و بودن آن را در خارج از ذهن پذیرفته‌ایم.

در قدم دوم، دانش‌آموزان روی این مسئله تفکر می‌کنند که ما از هر واقعیت پیرامون خود دو مفهوم در ذهن خود داریم: یکی وجود و هستی آن واقعیت و دیگری چیستی و ماهیت آن.

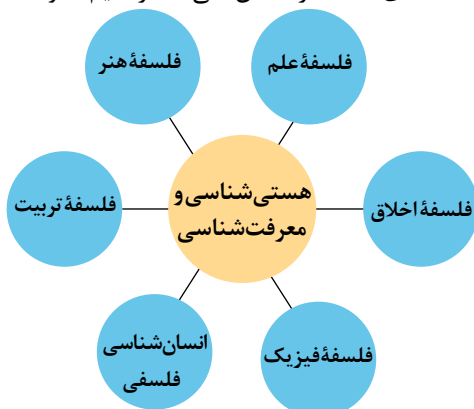
در قدم سوم دانش‌آموزان درباره این مسئله می‌اندیشند که حمل وجود بر ماهیت یک حمل ضروری نیست، بلکه یک حمل عارضی است و لذا نیازمند دلیل است.

در پایان این سه قدم، نگاهی به جایگاه این بحث در تاریخ فلسفه شده و نشان داده شده است که گرچه **ابن‌سینا** بحث «تمایز وجود از ماهیت» را به صورت گسترده باز کرده و مبدأ بسیاری از مباحث دیگر قرار داده، اما **فارابی** و قبل از وی **ارسطو** هم به این بحث توجه کرده‌اند. همچنین، تذکر داده

۴. علاوه بر تقویت تفکر فلسفی و آشنایی با دیدگاه‌های فیلسوفان برجسته در مهم‌ترین موضوعات، یکی از اهداف کتاب آن است که خود دانش‌آموزان به نوعی به دیدگاه کلی عقلی نسبت به جهان و انسان دست یابند و این دیدگاه راهنمای آنان در زندگی باشد. به عبارت دیگر، هدف این است که دانش‌آموزان به چارچوب‌هایی، هر چند اجمالی، برای فلسفه زندگی برسند و از دیدگاه‌های فلاسفه برای عقلانی کردن زندگی خود استفاده کنند. این هدف درسی وقتی میسر می‌شود که فعالیت‌های پیش‌بینی شده در هر درس توسط دانش‌آموزان اجرا شود و فرصت تفکر به آنان داده شود.

۵. آنچه امروز از دانش فلسفه در اختیار ماست، دستاورد و میراث فیلسوفان بزرگی در سراسر جهان و در طول تاریخ است که در قالب هزاران هزار کتاب و از طریق تعلیم و تعلم به ما رسیده است. البته ما ایرانیان مسلمان و امدار شخصیت‌های بزرگی هستیم که در شکوفایی دانش فلسفه نقشی بی‌بدیل داشته‌اند و ثمره سعی آنان یک فرهنگ عقلانی و قوی است که به ما رسیده است و می‌توانیم در ابعاد گوناگون زندگی از آن بهره ببریم.

قدرشناسی و سپاسگزاری از این فیلسوفان بزرگ اقتضا می‌کند که دانش‌آموزان را با این میراث گران‌قدر فلسفی آشنا کنیم و با تقویت عزت‌نفس آنان، برای رشد مجدد تفکر فلسفی و فلسفه در جامعه خود زمینه‌سازی کنیم. باشد که در آینده‌ای نزدیک شخصیت‌هایی با توان، همت و قدرت فکری **فارابی**، **ابن‌سینا**، **ملاصدرا** و **علامه طباطبایی** ظهور کنند و بار دیگر عصر رونق فلسفه آغاز شود. ۶. برای اینکه دانش‌آموزان با جایگاه این بحث آشنا شوند، لازم است در قالب یک نمودار، برخی مباحث درس‌های اول و دوم کتاب سال یازدهم یادآوری شوند و دایره‌ای که رابطه فلسفه محض با فلسفه‌های مضاف را نشان می‌دهد، ترسیم شود.

دانش‌آموز با برداشتن هر قدم به هدف نهایی آموزشی که تعیین نسبت میان هستی و چیستی است، نزدیک می‌شود. در داخل هر قدم فعالیتی پیش‌بینی شده که زمینه تفکر در متن را فراهم می‌کند

شده که این بحث از طریق طرفداران ابن سینا در دوره آخر قرون وسطا به اروپا رفته و در آنجا منشأ مباحث زیادی شده است.

محورهای اصلی درس

- هر انسانی واقع‌گراست و می‌داند که پیرامون او اشیایی وجود دارند.
- هر انسانی از هر چیزی که مشاهده می‌کند، دو مفهوم انتزاع می‌کند: چیستی و هستی.
- هستی، وجه مشترک میان موجودات است و چیستی (ماهیت) و وجه اختصاصی آن‌ها.
- تمایز مفهوم وجود از مفهوم ماهیت و دوگانگی آن‌ها به ذهن مربوط است و این‌گونه نیست که بخشی از شیء خارجی به وجود مربوط باشد و بخشی به ماهیت.
- ابن سینا مباحث دقیق و گسترده‌ای پیرامون «تمایز وجود و ماهیت» طرح کرده است.

نکات آموزشی در مسیر تدریس

بعد از مقدمه‌ای که دبیر محترم درباره بخش اول بیان می‌کند و جایگاه هستی‌شناسی را در فلسفه مشخص می‌کند، درس اول به شرح زیر تدریس می‌شود:

۱. توضیح درباره قدم نخست

همان‌طور که گفته شد، قدم نخست درباره بدیهی بودن پذیرش اصل واقعیت است. فیلسوف قبول دارد که جهان هستی، هست و اشیاء واقعیت دارند و انسان در جهان واقعی زندگی می‌کند و چون در جهان واقعی زندگی می‌کند و این جهان را واقعی می‌داند، در اشیای پیرامون عمل می‌کند. مثلاً لیوان آب را برمی‌دارد و دانه را می‌کارد، با مخاطب خود سخن می‌گوید و مانند آن.

اشیای پیرامون ما هستند

چیستی و خاصیت آن‌ها را تشخیص می‌دهم
متناسب با چیستی و خاصیتی که دارند از آن‌ها استفاده می‌کنم

۲. انجام فعالیت تأمل

هدف از این فعالیت آن است که دانش‌آموزان بیشتر به «اصل رئالیسم» اهمیت بدهند و بدانند که این اصل مبنای همه اصول و دانش‌های دیگر است. دانش‌آموز در پاسخ به سؤال طرح شده در تأمل می‌تواند بگوید: ما از این رفتار طبیعی می‌فهمیم: اصل پذیرش واقعیت یک اصل بدیهی و روشن

است. همچنین، می‌فهمیم: همگان این اصل را قبول دارند، زیرا همه مردم در این مورد رفتار مشابهی دارند.

۳. توضیح قدم دوم

بعد از گام اول که «اصل قبول واقعیات» است، در گام دوم دانش‌آموزان به این نکته می‌رسند که انسان از واقعیت هر چیزی دو مفهوم به دست می‌آورد: یکی هستی (وجود) و دیگری چیستی (ماهیت).

بیان مطلب در قالب گفت‌وگوی یک کودک با پدرش بدان جهت است که نشان داده شود کودک متوجه مفهوم «چیستی» و «هستی» هست، بدون اینکه هنوز این کلمات را به کار ببرد. یعنی وقتی او می‌گوید «این چیست؟» متوجه است که چیزی «هست»، اما از «چیستی» آن آگاهی ندارد.

دانش‌آموزان در پایان قدم دوم باید نسبت به دو عبارت آخر به درک درستی رسیده باشند:

۱. حیثیت وجود و حیثیت ماهیت.
۲. وجه مشترک بودن وجود و وجه اختصاصی بودن ماهیت.

۴. توضیح قدم سوم

در قدم سوم، دانش‌آموز با نحوه دقیق تمایز میان دو مفهوم «وجود» و «ماهیت» آشنا می‌شود و درمی‌یابد که فیلسوفان با دقت و تأمل در همان مفاهیمی که در ذهن هر انسان از جمله کودک هست، به یک دریافت دقیق فلسفی می‌رسند که نتایج بسیار بزرگی را در فلسفه دارد. در اینجا به چند نکته باید توجه شود:

۱. این بحث در کتاب‌های فلسفی با عنوان «زیادت وجود بر ماهیت»، «مغایرت وجود و ماهیت»، «عروض وجود بر ماهیت» و برخی عنوان‌های دیگر آمده است.

۲. گرچه فارابی به تفاوت میان وجود و ماهیت توجه کرده، اما بحث دقیقی در این باره ارائه نکرده است. اما ابن سینا که میان این بحث و بحث امکان رابطه برقرار کرده، استفاده‌های بیشتری از این بحث به عمل آورده است.

۳. این بحث پایه و مقدمه بحث «اصالت وجود» هم هست، زیرا در آنجا گفته می‌شود حالا که ما از یک واقعیت دو مفهوم انتزاع می‌کنیم، این سؤال مطرح می‌شود که کدام یک از این دو مفهوم بالاصاله بر واقعیت خارجی دلالت و در خارج اصالت دارد؟ «وجود» یا «ماهیت»؟ در پاسخ این سؤال

دانش آموز در پاسخ به سؤال طرح شده در تأمل می‌تواند بگوید: ما از این رفتار طبیعی می‌فهمیم: اصل پذیرش واقعیت یک اصل بدیهی و روشن است. همچنین، می‌فهمیم: همگان این اصل را قبول دارند، زیرا همه مردم در این مورد رفتار مشابهی دارند

پاورقی کتاب
درسی در صفحه
۵ می تواند
اطلاعات
تکمیلی به
دانش آموزان
بدهد. لذا
پیشنهاد می شود
این پاورقی در
کلاس توضیح
داده شود. البته
پاورقی ها جزو
محتوای اصلی
کتاب نیستند
و در امتحانات
مورد پرسش
قرار نمی گیرند

است که میرداماد می گوید اصالت با ماهیت است و ملاصدرا معتقد می شود که اصالت با وجود است. ۴. تمایز میان «ماهیت» و «وجود» روشن است، زیرا همان جا که کودک می گوید «این چیست؟»، در دستگاه ذهنی خود وجود شیء را پذیرفته، اما از «چیستی» و ماهیت آن بی خبر است و همین نشان می دهد که با آمدن «وجود» یک چیز به ذهن، ضرورتاً ماهیت آن به ذهن نمی آید، همان طور که با آمدن یک «چیستی» به ذهن نیز ضرورتاً وجود آن به ذهن نمی آید. اما فلاسفه دلایلی هم ذکر کرده اند که فیلسوف بزرگ، **حاج ملاهادی سبزواری**، در قالب شعر آن دلایل را ذکر کرده است. وی می گوید:

ان الوجود عارض المهبیه
حق این است که وجود بر ماهیت عارض است
تصوراً و اتحاداً هویه
در ذهن، و آن دو خارجاً یکی هستند
لصحه السلب علی الوجود فقط
به دلیل اینکه سلب وجود از ماهیت صحیح است
ولا فتقار حمله الی الوسط
و به دلیل اینکه حمل وجود بر ماهیت نیازمند
حد وسط است

در این بیت، مرحوم سبزواری دو دلیل ذکر کرده است:

■ اگر وجود عین ماهیت یا جزء ماهیت (جنس یا فصل) می بود، نفی ماهیت از وجود ممکن نبود و حال آنکه می توان وجود را از ماهیات نفی کرد؛ مثلاً می توان گفت «انسان نیست».

■ دلیل دوم اینکه اگر وجود عین ماهیت یا جزء ماهیت می بود، اثبات وجود برای هیچ ماهیتی نیازمند به دلیل نبود و با تصور هر ماهیتی وجود هم با آن همراه بود.

و لانفکاک منه فی التعقل
و به دلیل انفکاک وجود از ماهیت در تعقل و در ذهن
و لاتحاد الكل و التسلسل
و به دلیل لزوم یکی شدن همه ماهیات و لزوم تسلسل

در این بیت نیز مرحوم سبزواری دو دلیل ذکر کرده است:

■ اگر وجود عین ماهیت یا جزء آن می بود، تصور وجود از تصور ماهیت منفک نمی شد و هر گاه ماهیت را تصور می کردیم، وجود نیز تصور شده بود.

حال آنکه گاهی ماهیتی را تصور می کنیم و در عین حال از هستی یا نیستی آن غفلت داریم.

■ اگر وجود عین ماهیت بود، لازم می آمد که همه ماهیات یکی باشند، زیرا وجود یک مفهوم است و اگر این مفهوم واحد عین مفهوم همه ماهیات باشد، لازم می آید که همه ماهیات یک مفهوم داشته باشند. و اگر وجود جزء ماهیت (جنس یا فصل) باشد، مستلزم تسلسل است، زیرا اگر وجود، مثلاً جنس، برای ماهیت باشد، لازم می آید که جزء دیگر ماهیت که آن هم خودش ماهیتی است، خودش موجود باشد و لازم می آید که وجود، جزء آن جزء هم باشد و چون آن جزء نیز موجود است، لازم می آید که وجود، جزء آن نیز باشد و همین طور الی غیرالنهایه.^۱

تکمیل گزاره ها

برای اینکه ذهن دانش آموزان با اصل بحث گره بیشتر بخورد، قبل از توضیح نظر ابن سینا، فعالیتی تحت عنوان «تکمیل گزاره ها» آمده است. در این فعالیت چهار گزاره ذکر شده و در هر گزاره، دانش آموزان فقط باید مثال هایی برای آن ذکر کنند.

گزاره اول حالت معمولی ما انسان ها را بیان می کند که اشیایی را می شناسیم و از چیستی آن ها خبر داریم و می دانیم که در خارج هم وجود دارند، مانند: درختان، انسان ها، آب، حیوانات، انواع سنگ و فلزات.

گزاره دوم در مورد اموری است که چیستی آن ها را می شناسیم و دقیقاً هم آن را تعریف می کنیم، مانند شکل ها و حجم های هندسی، اما دانش آموز نمی داند آیا با آن دقت هندسی در خارج وجود دارند یا نه، که البته به همان دقت هندسی در خارج نیستند و ما فقط در قوه خیال خود و در ذهن خود این حجم ها و شکل ها را با این دقت تصور می کنیم.

توجه کنیم، گرچه این شکل ها و حجم ها در خارج به این دقت نیستند، اما در علوم مختلف مهندسی از همین شکل ها و حجم ها استفاده می کنیم و براساس همین علوم، مثلاً ساختمان بنا می کنیم. **در گزاره سوم** از اموری خبر می دهد که به وجود آن ها پی برده ایم، اما هنوز دانشمندان درباره چیستی آن بحث می کنند؛ مانند سیاه چاله ها در فضا و حقیقت نور.

گزاره چهارم به ماهیت هایی مربوط است که انسان می تواند فرض کند و در ذهن خود بیاورد، در حالی که در خارج خبری از آن ها نیست، مانند پری

دریایی و دریای جیوه.

ادامه بحث در قدم سوم: در این قسمت بحث، با استفاده از اطلاعات منطقی آن‌ها، تفاوت میان دو نوع قضیه توضیح داده می‌شود:

«انسان حیوان ناطق است» که محمول برای موضوع ضروری است و نیاز به دلیل و حد وسط ندارد.

«انسان موجود است» که محمول برای موضوع ضروری نیست و حمل وجود بر انسان نیازمند دلیل و حد وسط است.

پاورقی کتاب درسی در صفحه ۵ می‌تواند اطلاعات تکمیلی به دانش‌آموزان بدهد. لذا پیشنهاد می‌شود این پاورقی در کلاس توضیح داده شود. البته پاورقی‌ها جزو محتوای اصلی کتاب نیستند و در امتحانات مورد پرسش قرار نمی‌گیرند.

انجام فعالیت «بررسی»

در این فعالیت، دانش‌آموزان تلاش می‌کنند درباره خلاف آنچه ابن‌سینا بیان کرده است بیندیشند و ببینند که اگر وجود و ماهیت را یکی بگیرند، آیا اشکالی پیش می‌آید یا نه. ما در صفحات قبل با ذکر اشعار حکیم سبزواری، اشکالات این فرض را بیان کردیم. دبیران محترم می‌توانند در لابه‌لای بیان دانش‌آموزان آن اشکالات را ذکر کنند.

در این فعالیت، از عبارت «عین مفهوم ماهیت» و «جزء آن» استفاده شده که بیان دیگری از «نوع» و «جنس و فصل» است. البته در اینجا لازم نیست ما حتماً به تبیین موضوع نوع و جنس و فصل بپردازیم، اما اگر خواستیم به این اصطلاحات هم اشاره کنیم، می‌توانیم آن‌ها را به صفحه ۳۴ کتاب منطق ارجاع دهیم. در آنجا به این موضوع تحت عنوان «تعریف به حد و رسم» درباره جنس و فصل توضیحاتی داده شده است.

انجام فعالیت «بازبینی»

این فعالیت بازگشتی است به فعالیت «تکمیل کنید». در آنجا چهار عبارت بیان شد که دانش‌آموزان نمونه‌هایی برای هر عبارت ذکر می‌کنند. دو سؤال طرح شده در این فعالیت به منظور افزایش دقت نظر دانش‌آموزان هستند و جنبه آموزشی جدیدی ندارند. لذا، اولاً همه گزاره‌ها با بیان ابن‌سینا هماهنگ است و با قول ایشان تضادی ندارد. ثانیاً، گزاره‌های سوم و چهارم با روشنی بیشتری تمایز وجود از ماهیت را می‌رسانند، زیرا در گزاره سوم این نکته آمده که هستی برخی از امور را می‌شناسیم، اما ماهیت آن‌ها روشن نشده است. در گزاره سوم نیز گفته شده است

که ما می‌توانیم ماهیتی را در ذهن بیاوریم، در حالی که ممکن است اصلاً موجود نباشند.

در گزاره اول از تمایز میان وجود و ماهیت سخنی نیست و فقط گفته شده که ما از اشیای پیرامون خود دو مفهوم چپستی و هستی را به دست می‌آوریم.

گزاره دوم تا حدود زیادی بیانگر تمایز میان وجود و ماهیت است، اما گزاره‌های سوم و چهارم، به نحوی روشن‌تر، این تمایز را می‌رسانند.

توضیح درباره گذر تاریخی

این قسمت از درس می‌خواهد جایگاه ارزشمند ابن‌سینا را در طرح این موضوع و تأثیر آن در تاریخ فلسفه، هم در جهان اسلام و هم در اروپا، نشان دهد.

انجام بخش «به کار ببندیم»

در تمرین ۱، برای انتخاب ترتیب گزاره‌ها، از جنبه‌های مختلفی می‌توان وارد شد. از یک جنبه می‌توان گفت که «من هستم» گزاره اول است، زیرا تا من نباشم، اصولاً ادراکی واقع نمی‌شود. گزاره «من می‌توانم اشیای را بشناسم» گزاره دوم است، یعنی من باید نزد خود قبول کرده باشم که توانایی ادراک را دارم. پس از این است که می‌توانم بگویم «اشیا هستند».

تمرین ۲ گویای آن است که انسان میان وجود و ماهیت تمایز قائل می‌شود و نیز انسان برای وجود، یک معنا در ذهن دارد و با اینکه نسبت به ماهیت آن موجود شک و تردید دارد که چه ماهیتی است، اما این شک و تردید به وجود آن موجود سرایت نمی‌کند.

در تمرین ۳، دانش‌آموزان با حمل ضروری و حملی که نیازمند به دلیل است بیشتر آشنا می‌شوند. حمل حیوان بر انسان ذاتی است و دلیل نمی‌خواهد.

حمل ناطق بر انسان نیز ذاتی است و دلیل نمی‌خواهد.

حمل شیر بر انسان ممتنع است، زیرا نه به لحاظ مفهومی جزو مفهوم انسان است و نه به لحاظ خارج شیر و انسان یکی هستند.

حمل مخلوق بر انسان ذاتی نیست و دلیل می‌خواهد که دلیل آن، از طریق عقل به دست می‌آید. حمل موجود بر انسان نیز ذاتی نیست و دلیل می‌خواهد که دلیل آن هم همان مشاهده و تجربه خود ماست.

این قسمت از درس می‌خواهد جایگاه ارزشمند ابن‌سینا را در طرح این موضوع و تأثیر آن در تاریخ فلسفه، هم در جهان اسلام و هم در اروپا، نشان دهد